

Psichotropinis namas: Ballardo technologijų zooetikos paviljonas

Nomeda & Gediminas Urbonai
Meno, kultūros ir technologijų programa
Masačusetso technologijų institutas
77 Massachusetts avenue, E15-238
Kembridžas, MA 02139, JAV
El. paštas: urbonas@mit.edu

„Psichotropinis namas: Ballardo technologijų zooetikos paviljonas“ (toliau „Zooetikos paviljonas“) – tai diskursyvus eksperimentas, kuriuo siekiama plėtoti zooetikos sampratą – tarprūšinės komunikacijos poetinę formą. Ja remiantis, ieškoma naujų būdų susieti žmonijos žinias – mokslinius metodus ir institucinę infrastruktūrą bei tyrimus – su kitomis gyvybėmis – žinduoliais, mikrobais ar moliuskais – ir kurti tarprūšinėms ateities ekologijoms skirtus dizaino sprendimus, prototipus bei sąsajas.

„Zooetikos paviljonas“ mėgina kritiškai įvertinti kibernetikos diskursą, pasiūlydamas simpoetikos posūkį ir meninę įžvalgą, inspiruotą gyvųjų technologijų, aprašytų Anglijos mokslinės fantastikos rašytojo J. G. Ballardo 1972 m. apsakymų rinkinyje „Raudonieji smiltynai“ (*Vermillion Sands*). Dauguma šių technologijų skatina kritiškai pažvelgti į šiandieninius gamtos ir biotechnologijų mokslus, šių sričių mokslininkų plėtojamą vizijas ir išradimus.

Pagrindiniai žodžiai: zooetika, simpoetika, Ballardo technologijos, mikomorfas, kibernetika, infrastruktūra, materija, hibridiškumas.

Paviljonas kaip žinių
kūrimo infrastruktūra

„Zooetikos paviljonas“ ieško naujų
būdų susieti žmonijos žinias ir tyri-
nėjimus su kitomis gyvybės formo-
mis ir modeliuoti galimus dizaino

sprendimus, prototipus ir kontaktavimo priemones tarprūšinėms ateities ekologijoms. Mokslinės fantastikos literatūros ir vizualios kūrybos įrankiais šiame projekte tyrinėjama teritorija, kurioje susikerta ir persilieja materija, hibridinės medžiagos, biotechnologijos ir tinklinės sistemos. Pavyzdžiui, „Zooetikos paviljono“ projekte prototipai ir modeliai (mikomorfo) buvo kuriami pasitelkiant micelį kaip augančią mediją, taip kvestionuojant inertiškos materijos sampratą, o kartu atskleidžiant jos „rizominią“ matmenį. Toks požiūrio taškas leidžia parodyti, kad negyvi daiktai-objektai gali būti susipynę su gyvais organizmais.

2015 m. Šiuolaikinio meno centre Vilniuje įrengtuose keturiuose kontroliuojamo klimato kambariuose kelis mėnesius buvo auginamas micelis. Specialiai sukurtoje biosferoje meno centro lankytojai buvo kviečiami eksperimentuoti – ieškoti mikomorfo receptūros, formos ir naujo materialumo, neturinčių aiškios, iš anksto numatytos paskirties. Tiek lygia greta vykdoma edukacinė programa, tiek lankytojams organizuojamos kūrybinės dirbtuvės kvietė įsivaizduoti į ateitį orientuoto namo statybą, kur naudojama micelio medžiaga galėtų ne tik užauginti sienas, bet ir tiekti grybus namo gyventojų stalui. Projekto tęsinyje Krokuvos šiuolaikinio meno centre „Bunkier Sztuki“ mikomorfams buvo suteikta funkcija – jie tapo kūgiškais garsiakalbiais, transliavusiais nutylėtus balsus iš Lietuvos zoologijos sodo.

2016 m. 32-ojoje San Paulo bienalėje „Gyvas netikrumas“ (*Incerteza viva*) sujungtos paviljono ir laboratorijos architektūrinės tipologijos – laikina erdvė nesuinteresuotam žaidimui ir edukacijai bei materijai kurti skirta erdvė su savo instrumentarijumi. Instaliacija veikė ir kaip parodų, ir kaip modelių ar prototipų gamybos, ir kaip pedagoginė ar eksperimentinė erdvė. Ją taip pat buvo galima suprasti ir kaip išteklių archyvą, ir kaip specifinę aplinką, kurie kvietė lankytojus dalytis bei įsitraukti į ekologinių terpių kūrimą ir pasiūlyti savo subjektyvias išvalgas apie ateitį.

1971 m. išleistame apsakymų rinkinyje „Raudonieji smiltynai“ (*Vermilion Sands*) J. G. Ballardas ap-

140

Nomeda & Gediminas Urbonai

rašo keletą skirtingų gyvųjų technologijų, kurios reaguoja į žmones ir su jais bendrauja. Šios Ballardio technologijos paskatino „Zooetikos paviljono“ poetinę dimensiją. 2001 m. Ballardas užsiminė, kad šio kūrinio veiksmas vyksta „ne ateityje, o tam tikroje vizionieriškoje dabartyje“ (Ballard 2001: XV). Bioempatija, kurios kaip įkvėpimo galima semtis iš Ballardio dainuojančių gėlių, psichologinius signalus jaučiančio namo, sklandytuvais formuojamų debesų skulptūrų, bioaudinio drabužių aprašymų, padeda „sumanių“ ir „juntančių“ technologijų sampratą pastūmėti toliau nei įprasta. Ballardio sugalvotos technologijos – augalai, galintys dainuoti operas, namas, pamenantis ankstesnes savo gyventojų emocines patirtis, drabužiai, reaguojantys į socialinę situaciją, kurioje jie dėvimi, – yra įkrauti gebėjimo aktyviai veikti ir reikšti savo būdą. Jaučiančios ir reaguojančios Ballardio technologijos ne tik komunikuoja ir apdoroja duomenis – jos dar ir liudija egzistuojant, kaip rašo Dimitris Papadopoulos, „ne paskirą subjektą, ne tinklą, ne būrį, o gyvybės rūšių ir negyvų daiktų bendruomenes“ (Papadopoulos 2014: 639).

„Zooetikos paviljonas“, sumanytas kaip atsakas į Donnos Haraway pasiūlytą užduotį rasti savo alternatyvų antropoceno įvardijimą (Haraway 2015: 160), siekia užčiuopti ryšius tarp to, kas gyva, ir to, kas negyva, tarp žmogaus ir jo aplinkos. Šie ryšiai kol kas nėra pažinūs ir pažymėti dabartinėse žinių kartografinėse, nes jie nepasiduoda nusistovėjusioms klasifikavimo formoms, todėl jie kviečia ieškoti naujų estetinės ir mokslinės vaizduotės formų.

141

Psichotropinis namas: Ballardio technologijų zooetikos paviljonas

Haraway ir pati pasiūlo nemažai naujadarų, siekiančių įvardyti naujus ar užmirštus mūsų santykius su pasauliu. Haraway teigia, kad „simpoetika“ yra paprastas žodis, reiškiantis kūrimą kartu (angl. *making with*):

Niekas savaime nepasidaro. Ir niekas iš tiesų nėra autopoe-
tiškas, arba pats save organizuojantis. Simpoetika yra svar-
biausias terminas, kuriuo remiasi kompleksiškos, dinamiškos,
reaguojančios, įvietintos ir istorinės sistemos. Tai žodis, skirtas
būti pasaulyje kartu. Simpoetika apglėbia autopoeetiką¹, pro-
duktyviai ją išskleidžia ir pratęsia (Haraway 2016: 58).

Aiškindama simpoetinį būvį, Haraway pabrėžia sampratos „holobion-
tas“ svarbą: „Etimologiškai – tai vientisa būtybė (angl. *entire being*), arba
saugi ir sveika būtybė (angl. *safe and sound being*). Tai neginčijamai ne
tas pats, kaip Vienas ar Individualus. Savo daugiaalaikiškumo dimensijoje
ir daugiaerdviškumo rezginyje „holobiontai“ laikosi drauge, priklausy-
dami vienas nuo kito ir įtraukdami kitus „holobiontus“ į kompleksinį
modeliavimą“ (Haraway 2016: 60).

„Zooetikos paviljonas“, organizuodamas paskaitų ciklus ir kūrybi-
nes dirbtuves ir kartu veikdamas kaip parodos ekspozicija, brėžia savo į
ateitį orientuotos infrastruktūros funkciją. „Zooetikos paviljonas“ dirba
su hipotetine „augančia materija“ – augimu kaip medija, ir medžiagų
auginimu kaip „ekstrakcijos“ priešingybe, panašiai kaip mokslinė inf-
rastruktūra sudaro sąlygas cirkuliuoti ateitį kuriančioms žinioms. „Pavil-
jonas“ naudojami biotechnologijų ir gyvybę tiriančių mokslų ištekliams ir
taip šiuos mokslus ne tik išviešina ar demokratizuoja (daro juos labiau
prieinamus žmonėms), bet ir suproblemina juose rengiamus eksperimen-
tus, kartu suteikdamas jiems kritišką įvertinimą.

Modernybės laikotarpiu biologijos ir informatikos mokslų disci-
plinos, kaip ir daugelis kitų, buvo kontroliuojamos ekspertų, tai yra –

1 Kibernetika remiasi mašinine autopoeetine sistema, teigiančia tolygų,
centro kontroliuojamą, nuspėjamą ir produktyvų vystymąsi, o aiškinantis
kompleksiškas ir dinamiškas gyvybės ir negyvybės formas, autopoeitinės
sistemos charakteristikų nebepakanka. Priešingai nei autopoeitinė sistema,
kuri pati apibrėžia savo ribas ir pati save produkuoja, simpoetinė sistema
yra adaptivi, nenuspėjama, jos vystymasis gali kisti, kontroliavimas yra
išskirstytas, o jos reprodukcija priklauso nuo besąlygiško atvirumo (plg.
Dempster 2000).

profesionalų. Plintant *hakerių* kultūrai, demokratėjant įrankiams ir
skleidžiantis „atviro kodo“ judėjimui, prieigą prie „programinės įran-
gos“, kuria anksčiau disponavo tik elitinės laboratorijos, gavo „profesio-
nalūs mėgėjai“². Kaip rašo britų architektas Shumonas Basaras:

Stokojamą preciziką, kuri įprastai būdinga disciplinoms, „profesio-
nalaus/-i mėgėjas/-a“ kompensuoja galingu ir kontroliuojamu
galėjimu veikti. Jis / Ji generuoja žinias elizijos, nenumatyto
atsitiktinumo ir atakliu darbu pagrįstos sėkmės dėka. Taisyklių
išimtis profesionaliam/-iai mėgėjui/-ai tampa įprasta mantra.
Būdamas/-a konformistinės žinių erdvės išorėje, profesiona-
lus/-i mėgėjas/-a konsoliduoja tos išorės kontekstą ir tiki esąs /
esanti kita „vidaus“ rūšis, kuri dėl susiklosčiusių aplinkybių
yra normatyvinio vidaus „išorėje“. Tikėjimas yra pamatinė
profesionalaus/-ios mėgėjo/-os išgyvenimo logika: tikėjimas,
kad, kai viskas įmanoma, tai, kas įmanoma, teapima tik dalį to
„visko“ (Basar 2006: 34).

Profesionalus mėgėjas ima technologijas į savo rankas. Jos jau nebėra
„įkalintos“ uždaruose karinio pramoninio komplekso, korporacijų ar
akademijos tinkluose. Šiandien prototipų kūrimo dirbtuves galime
įrengti ne tik garažuose, bet ir mokyklose, parodų salėse, internete;
atviro kodo filosofija leidžia naujasias technologijas perkelti į civilinę,
eksperimentinės kultūros, žaidimo ir estetikos plotmę.

Panašus „iš apačios“ kylantis judėjimas veikia ir bendruomenėse,
besidominčiose biotechnologijomis. Skaitmenintos gamybos laboratorij-
os ir kitos dirbtuvių pagrindu besikuriančios iniciatyvos jau darbuojasi
su DNR sekomis, neuroprogramavimu ir augina audinius – populiarėja
biotechnologijų demokratizavimas. Tačiau visa tai vyksta politinės įtam-
pos kontekste. Gyvosios gamtos mokslai ir biotechnologijos vis dar yra
korporacijų, mokslo nomenklatūros ir biurokratijos rankose – bet ar jais
galima pasitikėti? Kapitalizmo sąlygomis, kur bet koks priežastingumas

2 Shumonas Basaras kalba apie „profesionalo“ ir „mėgėjo“ derinį, ku-
riame „profesionalo“ dalis įgalina „mėgėją“ – iš esmės neapsaugotą jokios
struktūros ir veikiančią žinių, kompetencijos ir patikimumo parastėse – tapti
„kiekvienai detalei dėmesingą specialistu“ (Basar 2006: 34).

redukuojamas iki sąnaudų mažinimo ir maksimalaus pelno, perimti galią į savo rankas reiškia ne tik užimti politinę (kartu ir estetinę) poziciją – tai reiškia ir rūpintis gyvybės išsaugojimu.

Šiame kontekste „Zooetikos paviljonas“ skleidžiasi kaip kritinės kultūros infrastruktūra, dalyvaujanti biotechnologijų dekolonizacijos procese pasitelkusi pedagogiką, edukaciją, auditorijų, diskurso plėtrą. Žvelgiant iš meninės apropiacijos perspektyvos, šio projekto logika remiasi intervencija į biotechnologijų sritį, naudojantis šios srities veikimo logika, bet kartu ją praplečiant pragmatiško požiūrio kritikos ir alternatyvaus įsivaizdavimo link.

Apšvietos epocha įtvirtino mokslu ir technologijomis išpažįstamų bei patvirtinamų žinių vertę žmonijai. Tačiau dažnai šiame procese buvo pamiršta, kokios svarbios yra kitos sferos, kurias Apšvieta išstūmė įgyvendindama savo humanistinį projektą. Todėl profesionalaus mėgėjo uždavinys ir būtų atkreipti dėmesį į alternatyvius egzistavimo būdus ir veikti kaip mokslo primestų konceptų kritika. „Zooetikos paviljono“ atveju tai reikėtų kanibalizuoti biotechnologijas, arba, Viveiros de Castro žodžiais, praktikuoti „nuolatinį mąstymo dekolonizavimą“ (de Castro 2014: 40) tam, kad užčiuoptume kitas metafizikos schemas ir kitas civilizacijos patirtis, esančias radikaliai kitokioje konceptualioje visatoje nei mes.

Mikomanija ir žmogaus decentralizacija

Amerikiečių biologas Scotas Gilbertas teigia, kad simbiozė yra gyvenimo sąlyga. Bet kokio organizmo veikla, vystymasis ir augimas yra keletas skirtingų rūšių veikimas kartu.

„Mes visi esame kerpės“, – sako Gilbertas (Gilbert 2012: 336), nes kerpė – puikus simbiozės pavyzdys: grybas, dumblis ir melsvabakterė viename. Nei žmonės, nei gyvūnai, nei augalai negali būti laikomi individualiais nei anatomiškai, nei fiziologine prasme, nes daugelį jų metabolistinių ir net imunologinių funkcijų užtikrina kolektyvinis veikimas kartu su kitais.

Stebėdama melsvabakterės (*cyanobacteria*) metabolizmo procesus, amerikietė biologė Lyn Margulis išplėtojo simbiogenezės (endosimbiozės) teoriją: visų

144

Nomeda & Gediminas Urbonai

rūšių gyvybės, nuo bakterijos iki pačios planetos Gajos, yra sąlygojamos nuolatinių simbiotinių procesų. Šios teorijos inspiruota simpoetika – metafora, kurią dar reikia patikrinti, – teigia, kad naujumas užgimsta suvokus naujus santykius tarp meno, mokslo ir technologijų – tokius kaip atstumas, įpainiojimas, keblumas: valgyti arba būti suvalgytam, pasikeisti arba bendradarbiauti dėl būtinybės išlikti.

„Grybų ontologija“ vaidina svarbų vaidmenį plėtojant simpoetiką. Grybai nėra nei augalai, nei gyvūnai. Jie nepaiso tokio skirstymo ir gali parazituoti tiek gyvūnų, tiek augalų terpėje. Sudarydami naujus hibridus, grybai kontroliuoja kitus kūnus ir organizmus. Žmoguje yra daugybė skirtingų rūšių grybų, tiek viduje, tiek išorėje. Žmogus yra tarsi ištisinė grybų kolonija arba, galima sakyti, substratas. Atsispiriant nuo tokios įžvalgos taptų įmanoma teigti, kad visa planetos žemė – dirva, pievos, miškai – yra sukurta ir valdoma grybų. Grybai gali ir niokoti, ir gaivinti teritorijas. Jie gali veikti kaip vitaminai, antibiotikai, trąšos ar filtrai. Micelis, arba grybiena, gamtoje veikia kaip maitinimosi, o kartu ir komunikacijos kanalas. Kitos rūšys – augalai ir vabzdžiai – naudojami grybienes tinklu. Medžiai per micelį įspėja vienas kitą apie artėjančius pavojus. Amerikiečių mikologas Paulas Stametsas vadina grybieną „natūraliu žemės internetu“ (Stamets 2005: 7). Stametsas teigia, kad grybai gali išgelbėti pasaulį. Grybai suteikia galimybę žmonijai geriau pažinti save, savo kūną ir planetą, kurioje pati gyvena.

Vienas „Zooetikos paviljono“ mokslinių bendradarbių – Edsonas de Souza, biologas, vadovaujantis San Paule (Brazilija) įsikūrusiai kompanijai „Brasmicel“, – daugelį metų tyrinėja vietos grybų augimo ypatumus. Parinkdamas, kultivuodamas ir daugindamas grybieną, jis redaguoja ir selekcionuoja grybų rūšies, genties ir tipo genetinius duomenis. „Zooetikos paviljono“ eksperimentams Edsonas naudojo „PO2“ – vieną iš devyniasdešimties jo turimų gluosninės kreivabudės (*Pleurotus ostreatus*) genties rūšių. Prieš trisdešimt metų Edsonas, klajodamas Amazonės miškuose, surado šį grybą, kuris buvo būdingas Brazilijos miškams dar iki jų kolonizavimo.

„Zooetikos paviljone“ vykdomo eksperimento metu, naudojant šią rūšį, tirta, kaip grybiena – rizomatiškoji grybo dalis – kolonizuoja skirtingus substratus ir kuria naujas hibridines formas. Tai naujo

145

Psichotropinis namas: Baillardo technologijų zooetikos paviljonas

materialumo paieškos, kurių metu atsižvelgiama į konkrečius istorinius, geografinius ir kultūrinius vietos ypatumus. „Zooetikos paviljone“ San Paule micelio substratui naudotos cukranendrių išspaudos, kukurūzų stagarai ir kavos pupelių žievelės, kaip agrokultūrinės atliekos, surinktos vietinių plantacijų teritorijose, menančiose kolonijinę praeitį.

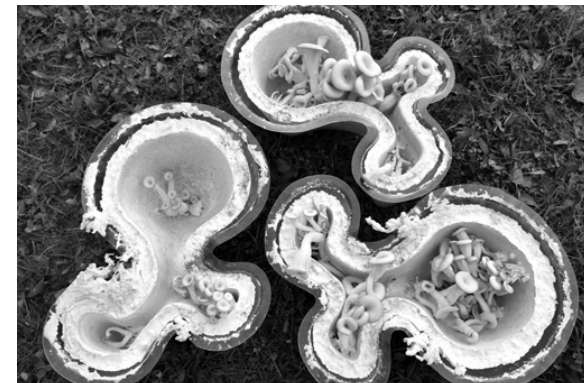
„Ecovative“ ar kitų su biomedžiagomis dirbančių bendrovių tikslas yra užauginti naują tvarią medžiagą, kuri pakeistų putų polistireną, naudojamą pakuotėms ir izoliacijai, o „Zooetikos paviljono“ eksperimento tikslas – taikant *détournement*³ metodą, sukurti įsivaizdavimo erdvę. Kartu tai – siekis atkreipti dėmesį į „Žemės maisto tinklą“ (*Soil food web*)⁴, kaip simbiotiškai besiplėtojančią organizmų bendruomenę, prisidedančią prie „žemės darymo“, apvaisinant kolonijinės praeities substratą priešistoriniais vietos grybais.

Mąstydamą apie žemę kaip evoliucionuojančią bioinfrastruktūrą, kurioje žmogus prilyginamas humusui, sociologė María Puig de la Bellacasa siūlo perprogramuoti kapitalistinės produktyvistinės kultūros hierarchijas ir žemės vadybininkais įvardyti kirminus (arba grybus – red.):

Žmonės lieka akcininkais, o dirvos gyventojai valdo mūsų biokapitalą ir pridėtinę vertę. Toks įvardijimas keičia požiūrį į grybus, mikrobus, kirminus ir kitus... giminaičius kaip padarus, kurių egzistencija nėra mums pajungta. Jei žiūrėtume iš permakultūros etikos perspektyvos, dirva atsiskleidžia kaip orių būtybių buveinė: kirminai, grybai, nematodai ir mikrobai rūpinasi jos sveikata ir gerove (Bellacasa 2013: 35).

3 *Détournement* (pranc. nukreipimas, apvertimas) – letristų, o vėliau situacionistų kultivuotas kritinės taktikos metodas, kai pasinaudojama egzistuojančia kapitalistinės kultūros produkcija – apverčiama jos reikšmė, siekiant išgauti naują kultūrinių terpių kokybę (<https://en.wikipedia.org/wiki/Détournement>).

4 Žemės maisto tinklas – tai kompleksinės gyvų organizmų bendruomenės, bent dalį savo gyvenimo praleidžiančios žemėje, sistema.

Naujasis materialumas

„Zooetikos paviljone“ menas artikuliuojamas kaip fikcija bei hipotezės (šiuo atveju – naujos hibridinės medžiagos sukūrimo) alternatyva ir gali padėti modifikuoti mokslinę logiką. Siūloma galvoti ne tik apie tai, kaip galima pakeisti įprastas mus supančias medžiagas, kurios yra toksiškos ir kurias gaminant teršiama aplinka, bet per meno prizmę permąstyti ir perprogramuoti pačią tikrovę. Tad menas galėtų būti suvokiamas kaip poetinis instrumentariumas, veikiantis tarsi įtampos mechanizmas, atskleidžiantis tikrovę. Tokioje meno sampratoje svarbiausia tampa ne reprezentacija, o pats transformacijos procesas, kuris aktualizuojasi vaizduotėje.

Menas pasižymi dideliu „valentingumu“ – gebėjimu būti naudingam kitose srityse, absorbuoti, pereiti į kitas žinių sferas, perimti kitoms sritims būdingus metodus ir modelius. Mąstyti ekosistemiškai reiškia artikuliuoti sąryšius ir santykius tarp skirtingų registų, žmonių grupių, kintamųjų, žaidėjų ir priežasčių.

Amerikiečių menininkai Hellena ir Newtonas Harrisonai 1970 m. „Žemės darymo“ projekte maišė smėlį, molį, vandentiekio nuotekas, dumblą, lapus ir gyvūnų mėšlą, teigdami būtinybę išsaugoti dirvą kaip nykstančią rūšį. Kelis mėnesius jie mėgino jungti, drėkinti ir vėl maišyti masę – tol, kol gavo turtingą, prisotintą, į miško paklotę panašų darinį, kuris galėjo būti netgi skanaujamas. Šį darbą menininkai tęsė iki 1977 m., atkreipdami dėmesį į Žemę ne kaip į natūralų savai-

minį fenomeną, bet kaip į kultūros ir bendradarbiavimo tarp rūšių procesą, ir žmogaus kūną, kaip tokio proceso katalizatorių. Harisonų kultivuotas žemės kūrimas kaip kultūrinis aktas, kuriame valgymas yra sudedamoji šio proceso dalis, rezonuoja su brazilų poeto Oswaldo de Andrade'ės išplėtotu antropofagijos (kanibalizmo) terminu. De Andrade'ė Brazilijos kultūros procesus pamėgino suvokti kaip sistemą, kuri praryja, suvirškina ir išstumia kolonijinę įtaką, sumaišydama ją su vietos čiabuvių tradicijomis.

Reflektuodama kaip antropocentriškai orientuotas XX a. mokslas nuvertino alternatyvius pasaulio kūrimo projektus, amerikiečių mokslininkė Anna Tsing siūlo pasitelkti asambliažo koncepciją (kuri gerai žinoma ir Deleuze'o filosofijos kontekste). Anot Tsing, „aiškindamiesi nejudrią ir nusistovėjusią ekologinės bendruomenės sąvoką, ekologai atkreipė dėmesį į asambliažą. Nėra galutinai aišku, kaip įvairios rūšys, sudarančios tarprūšinį asambliažą, veikia viena kitą. Vienos suvalgo, kanibalizuoja kitas. Kitos bendradarbiauja, kad būtų užtikrinti visų gyvybiniai procesai; o dar kitos – tiesiog nuolatos būna toje pačioje vietoje. Asambliažai – tai atviri, nustatytų ribų neturintys susibūrimai“ (Tsing 2016: 23). Asambliažai mums padeda skirtingais rakursais ir be išankstinio nusistatymo pažvelgti į žmonių ir nežmonių rūšių bendruomenes, taip pat stebėti, kaip keičiasi ne tik gyvi, bet ir negyvi objektai. Skirtingos rūšys pasižymi savitu laiko pojūčiu ir ritmu, todėl asambliažo sąvoka taip pat leidžia įsivaizduoti sugyvenimą kartu skirtinguose temporalumuose.

Eksperimentinėms technologijų meno formoms (nuo medijų iki biomeno) materijos klausimas visuomet buvo svarbus ir reikalavo conceptualių sprendimų. Viena vertus, buvome meno dematerializacijos (Lucy Lippard terminas), kai objekto ir medžiagos samprata radikaliai išsiplėtė, liudininkai. Kai kuriais atvejais materijos buvo net visai atsakyta, sutelkiant dėmesį į decentralizuotas, tinkliškas ar laikiškas praktikas, kurios pirmenybę teikė ne objektui, o procesui ir trukmei. Kita vertus, iškilo mokslo, aukštųjų technologijų ir mokslinės fantastikos pažadintas domėjimasis naujomis medžiagomis ir procesais, o naudojant naująsias mokslines vizualizacijos priemones į menininkų radaro lauką pateko ir visas naujasis medžiagų ir technikų peizažas. Abi šios naujojo materialumo kūrimo genealoginės trajektorijos yra susijusios tarpusavyje, o kartu abi kvestionuoja mokslinės tiesos objektyvumą.

Įsigalint daiktų internetui, dirbtiniam intelektui, robotikai ir 3D technologijoms, materialią produkciją tenka artikuliuoti ne vien iš ekonominės ar ideologinės, bet ir iš platesnės (erdvinės) perspektyvos, įvertinant nenutrūkstancią apykaitą tarp materijos ir informacijos. Amerikiečių architektūros teoretikė Keller Easterling rašo:

Kompiuterinėms technologijoms prasismelkus absoliučiai visur, pati erdvė tapo informacine sistema. Kibernetikas Gregory'is Batesonas kalbėjo apie tai, kad žmogus, medis ir kirvis sudaro informacinę sistemą. Lygiai taip aš bandau apčiuopti tą informaciją, kuri tvyro erdvėje – informaciją, kurią neša mainai, santykiai, dalykų pozicijos vienas kito atžvilgiu, sekos, grafikai ar protokolai (Easterling 2015).

Referuodamas į „informacines sistemas“ ir kritiškai permąstydamas kibernetikos paveldą, „Zooetikos paviljonas“ kuria erdvę – ne tik skirtingo klimato kambarius, kuriuose yra atitinkami temperatūros, drėgmės ir deguonies kiekiai, reikalingi grybienos ir substrato sąveikai, augimo, vešėjimo, džiūvimo ir konservavimosi procesams užtikrinti. Vienodai svarbus ir „Zooetikos paviljono“ kambarių pripildymas diskurso, pasakojimo, žmogiškųjų ir nežmogiškųjų žinių apsikaitimo, kai erdvę aktyvuoja žmonių ir grybų sąveika ir bendradarbiavimas. Grybų auginimas nėra laboratorijos tikslas, net jei auginimas *per se* šiuo metu yra politinis veiksmas. Tikslas nėra ir substratas – nors žemės formavimas arba „Žemės maisto tinklas“ galėtų būti „Zooetikos paviljono“ poetinis ir politinis gestas.

Tikslas – mikomorfas   Prieš tapdamas žeme, grybienos ir substrato hibridas „Zooetikos paviljone“ egzistuoja mikomorfo pavidalu. Pats pavadinimas nurodo, kad mikomorfas formuojamas vadovaujantis grybo logika. Kaip „asambliažas“ jis kontrastuoja su kitomis grybų auginimo praktikomis ir skiriasi nuo grybų augimo laukinėje gamtoje ar auginimo fermose. O kaip „holobiontas“ jis kuria daugius ir

įvairoves, kuriuose diskursyvūs veiksmai susipina su eksperimentinėmis žemės praktikomis: hipotetinės medžiagos kūrimas ar naudojant tą medžiagą užaugintų grybų valgymas yra neatsiejama simbiotinės sistemos ryšių produkavimo dalis. Mikomorfas kelia holobiontinį klausimą: kas yra simpoetinė forma?

Pasiremiant Micheliu Serres'u galima būtų teigti, kad mikomorfas taip pat yra ir kvaziobjektas (angl. *quasi-object*). Jį aiškindamas Serres'as pateikia žaidimo su kamuoliu pavyzdį, kai kamuolys kaip objektas yra veikiamas žaidėjų, o kaip subjektas pats veikia žaidėjus. Kartu mikomorfas savo formą kuria vykstant simpoetiniams mainams, derinantiems nesuinteresuotą žaidimą ir metabolizmo logiką.

Metabolizmo paieškos įkvėptas XX a. šeštojo ir septintojo dešimtmečių dizainas ieškojo topologinio ryšio tarp biologijos ir informatikos. Iš matematinio modeliavimo ir kibernetikos atėjusios idėjos persmelkė urbanistikos, medijų dizaino ir meno tyrimų lauką, kur įsigalėjo moduliškumas, seka, serijškumas, pasikartojimas. To meto erdviniuose eksperimentuose, kur susirūpinimas biosfera susipina su kibernetika ir komunikacijos technologijomis, dominuoja besioorganizuojančių (ir besireguliuojančių) sistemų inspiruota organinių elementų choreografija. Susižavėjimas biomimikrija ir morfogeneze, matomas pasaulinėse „Expo“ parodose (pavyzdžiui, Osaka'70), tampa erdvinių tyrimų ir architektūrinės ekspresijos varomąja jėga.

Kibernetikos ir grįžtamojo ryšio sudėtingose sistemose studijos praplėtė gyvos struktūros formos ir funkcijų supratimą. Gamta ir jos dėsniai studijuojami ne tik mimikrijos aspektu, bet ir sistemiškai ar net ekosistemiškai, tačiau apsiriboja autopoetikos logika. Technologijų raidos šuolis, prasidėjęs sulig radaro išstobulinimu Antrojo pasaulinio karo metais, akivaizdžiai turėjo įtakos ir humanitarinių mokslų diskursui. Žmogaus kūno sąsaja su aplinka tapo svarbiausiu kibernetinio mąstymo klausimu Masačusetso technologijų institute (MIT), kur jį plėtojo ir menininkas vizionierius Gyorgy'is Kepesas:

Menininkai yra lyg gyvi seismografai, registruojantys – tiksliai ir išskirtinai – žmonijos būklę. Greita ir tikslī jų reakcija į jausmines pasaulio savybes padeda mums suprasti laikotarpį, kuriame gyvename (Kepes 1972: 175).

Išprovokuotas kibernetikos siūlomos išplėstinės realybės (ir vaizduotės) galimybių, Kepesas siekė pasinaudoti pramoninio-mokslinio-karinio komplekso tikslams sukurtais „vaizdavimo protezais“ ir paversti juos globaliai visuomenei skirtais „suvokimo ir išraiškos organais“. Kaip rašo amerikiečių istorikė Orit Halpern, Kepesas, pasitelkęs technologijas, bandė išplėsti emocinę žmogaus kūno orientaciją ir taip panaikinti bedugnę tarp informacijos ir jos įkūnijimo (Halpern 2014: 138). Kepesas tikėjo, kad žmogaus organizmui ar planetos kūnui būdingi susiregulavimo mechanizmai, taikant kibernetines technologijas, galėtų ne tik padėti mums geriau suvokti, jausti aplinką ir pasaulį, bet ir pagelbėtų pasauliui jausti save, o kartu jį sureguliuotų.

Komentuodamas Halpern įvardytą „užbaigtą kibernetinės paradigmos formą“, kanadiečių teoretikas Brianas Holmesas teigia, „kad nėra skirtumo tarp, viena vertus, saugomų duomenų, kompiuterinės logikos ir simbolinės formos, ir, antra vertus, žmogaus išraišką mobilizuojančių „nervų sistemos tinklų“. Analizė be jokių kliūčių verčiama į stimulą. Ekране pulsuoja ne kas kita, kaip mintys“ (Holmes 2017: 95). Anot Holmeso, „percepciją ir žinias perkėlus į medijuotą informacijos saugojimo, apdorojimo ir demonstravimo erdvę, subjekto dėmesys ir emociniai ištekliai taip pat buvo nukreipti jau ne į pasaulį, į kurį referuoja informacija, o į pačios informacijos savybes, jos moduliacijas ekrane“ (Holmes 2017: 95). Gaunamas toks rezultatas, kai informacija nebėra skirta žmogui. Ji gali judėti tarp mašinų, aplenkdamą žmogiškąjį subjektą.

Kibernetinės sąsajos technologijos subtiliai perkėlė mūsų tiesioginį ryšį su pasauliu į pačią sąsajos infrastruktūrą, kuri vogčiomis ima mus reguliuoti, palengva vis labiau perimdama vadovavimą, o kartu mus anestezuoja, kol galiausiai padaro bejausmius. Instrumentai ir mobilūs prietaisai teikia tinklo informaciją ir duomenis apie buvimo vietą ir kartu brėžia kintantį santykį tarp mūsų pačių, prietaiso ir pasaulio. Taip Kepeso „judanti vizija“, skirta emociinei orientacijai, praranda teigtą jautrumą ir kritinį požiūrį. Pasak Holmeso, šis posūkis, kai mūsų kūnai buvo sujungti su aplinka siekiant išplėsti jų galimybes, turėjo paradoksaliai priešingą poveikį, ir mes nebetekome ryšio su savo teritorija:

Atsiradus tinkliniam kompasui, vyksta emocinės orientacijos pokyčiai ir randasi tokios mūsų santykių su pasauliu reguliuojančios priemonės, kurios subtiliai tam santykiui trukdo. Tai esminis pokytis: imi gyventi dailiame žemėlapyje, o ne nunio-kotoje teritorijoje. Tai dominuojanti estetinė būseną, kurios akistatoje turi atsidurti antropoceno viešosios erdvės šalininkai (Holmes 2016: 95).

Kalbėdama apie į ateitį nukreiptas technologijas Anna Tsing pažymi, kad

modernaus žmogaus dominavimas nėra vienintelis pasaulio kūrimo planas. Mus supa daugybė kitų – žmogiškų ir nežmogiškų – pasaulio kūrimo planų. Pasaulis kuriamas iš daugybės praktinių veiklų, kuriančių gyvybę. Ilgainiui šie projektai keičia mūsų planetą. Kad pastebėtume šiuos pakitimus, turime nukreipti savo dėmesį į kitokias – ikimodernas – gyvenimo formas, pavyzdžiui – grybų rinkimą, išlikusį iki šių dienų. Esame linkę atmesti tokias gyvenimo formas, nes jos nėra įsivaizduojamos pažangos dalis. Tačiau šie gyvenimai taip pat kuria pasaulį ir moko mus, kaip žiūrėti aplinkui, o ne tik į priekį (Tsing 2016: 22).

Anot Tsing, modernizacijos procese prarasta daug naudingų žinių, kurių gausu senųjų vietos gyventojų epistemologijose. Politinė prasme grybai čia suvokiami kaip dislokavimo technologija. Žmonės iš naujo atranda grybus ir iš naujo apie juos mąsto. Šios žinios kyla iš autentiškų santykių su aplinka. Vakarų civilizacijoje nutrūkusių jau seniai. Lietuvoje, kur dar gyvuoja miško ir pelkių kultūra, egzistuoja sena maisto ieškojimo tradicija. Dažnu atveju šią tradiciją dar išlaiko net ketvirta miestiečių karta, rudens savaitgaliais leidamasi į miškus. Sezono metu laikraščius ir socialinius tinklus užplūsta žinios apie miško radinius – kas rado gražiausią ir didžiausią baravyką. Randama ir naujų grybų rūšių.

„Zooetikos paviljono“ tyrimų metu kalbinti Botanikos instituto mikologai papasakojo, kaip grybai migruoja. Iš Kanados kilusi grybų rūšis per trejus metus pasiekė Europą. Nėra tiksliai žinoma, kaip tai galėjo įvykti. Sporas savo kūnais gali pernešti

migruojantys paukščiai. Globalioje ekosistemoje mažytė grybo spora be tiesioginės žmogaus pagalbos gali nukeliauti tūkstančius kilometrų. Šis konkretus grybas buvo ypatingas – jis užkariavo didžiulį mišką ir jį nužudė. Šio grybo micelis itin stiprus ir ilgas, galintis kolonizuoti milžiniškas teritorijas. Vienintelis būdas įveikti tokį grybą – rasti kitą grybą. Čia potencialiai įsirašo DNR programavimas. Galima suprogramuoti grybą bionaikintuvą, kuris turėtų savo funkciją ir architektūroje: deramai neprižiūruose namuose įsikuria grybai, kuriuos, vietoj sintetinių chemikalų, galėtų užvaldyti kitas grybas, draugiškas žmogaus organizmui. Tai užduotis mokslui.

„Zooetikos paviljonas“ gali būti suprastas kaip vienas iš konkrečių pavyzdžių, kai menas ir mokslas veikia kaip vienas kitam darantys įtaką, o kartu vienas kitą keičiantys veiksniai. Šios sąveikos akivaizdoje pati realybė ar jos galima kaita tampa iššūkiu, reikalaujančiu abipusės revizijos. Ir nors eksperimentavimas su biologija ir technologijomis menininkams yra neabejotinai nauja veiklos sritis, jis sugestijuoja būdus „dekolonizuoti“ įsisenėjusias metodologijas, išjudina antropocentrinės žiūros tašką, padeda atrasti naujų galimybių, užmezga ir aktyvuoja santykius su tuo, kas nežmogiška, leidžia išmėginti naujus pedagoginius modelius, o kartais net produkuoja naujas materijos formas, šitaip pateikdamas naujų būdų įsivaizduoti gyvybę ir kultivuoti kūrybingo bendrabūvio formas.

Iš anglų kalbos vertė Virginija Januškevičiūtė

Literatūra

- Ballard, J. G. 2001. Author's Introduction, in *The Complete Short Stories*. London–New York: W. W. Norton & Company.
- Basar, S. 2006. The Professional Amateur, in M. Miesen, S. Basar (Eds.). *Did Someone Say Participate?: An Atlas of Spatial Practice*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Bellacasa, de la M. P. 2013. Encountering Bioinfrastructure: Ecological Struggles and the Sciences of Soil, *Social Epistemology*, 2014, 28 (1): 26–40. Routledge.
- de Castro, E. V. 2014. *Cannibal Metaphysics*. Edited and translated by Peter Skafish. Univocal Publishing.
- Dempster, B. 2000. Sympoietic and autopoietic systems: A new distinction for self-organizing system. Prieiga per internetą: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.621.9187> [žiūrėta 2018-10-27].
- Détournement. Prieiga per internetą: <https://en.wikipedia.org/wiki/Détournement> [žiūrėta 2018-10-27].
- Gilbert, S. F., Sapp, J., Tauber, A. I. 2012. A Symbiotic View of Life: We Have Never Been Individuals, *The Quarterly Review of Biology*, 87 (4): 325–341. The University of Chicago Press.
- Halpern, O. 2014. *Beautiful Data: A History of Vision and Reason since 1945*. Durham, NC: Duke University Press.
- Haraway, D. 2015. Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin, *History of Consciousness, Environmental Humanities*, 6: 159–165. Duke University Press. Prieiga per internetą: <https://read.dukeupress.edu/environmental-humanities/article/6/1/159/8110/Anthropocene-Capitalocene-Plantationocene> [žiūrėta 2018-10-27].
- Haraway, D. 2016. *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham and London: Duke University Press.
- Harrisons, H. & N. 1970. Making Earth. Prieiga per internetą: <http://theharrisonstudio.net/making-earth-1970> [žiūrėta 2018-10-27].
- Holmes, B. 2016. Driving the Golden Spike, in G. Urbonas, A. Lui, L. Freeman (Eds.). *Public Space? Lost & Found*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Easterling, K. 2016. *Keller Easterling on Hacking the Operating System of Our Cities*. Samuelio Medina'os interviu. Prieiga per internetą: <http://www.metropolismag.com/cities/keller-easterling-hacking-operating-system-our-cities/> [žiūrėta 2018-10-27].
- Kepes, G. 1972. Art and Ecological Consciousness, in G. Kepes (Ed.). *Arts of the Environment*. New York: George Braziller Press: 1–12.
- Kepes, G. 1972. The Artist's Role in Environmental Self-regulation, in G. Kepes (Ed.). *Arts of the Environment*. New York: George Braziller Press: 167–191.
- Margulis, L., Fester, R. 1991. *Symbiosis as a Source of Evolutionary Innovation: Speciation and Morphogenesis*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Papadopoulos, D. 2014. Generación M. Materia, creadores y microbioma: compost para Gaia, *Revista Teknokultura*, 11 (3): 637–645.
- Serres, M. 2007. Theory of the Quasi-Object, in *The Parasite*. University of Minnesota Press: 224–234.
- Stamets, P. 2005. *Mycelium Running. How Mushrooms Can Help Save the World*. Berkeley: Ten Speed Press.
- Tsing, A. L. 2015. *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press.